

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ

В. П. Дубіщев, доктор економічних наук.

Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

Н. М. Краус, кандидат економічних наук.

**Науково-дослідний фінансовий інститут «Академія фінансового управління»
Міністерства фінансів України, м. Київ**

© Дубіщев В.П., 2015.

© Краус Н.М., 2015.

Статтю отримано редакцією 12.05.2015 р.

Вступ. Фундаментальна цінність інституціонального підходу як інструменту пізнання реальної дійсності, системного знання про неї та її перетворення зумовили необхідність відходу від абстрактного, схоластичного теоретизування поза часом і простором, поза реальними імперативами і викликами сьогодення й майбутнього, його невизначеності, загроз, можливостей та втрат. Саме тому інституціональний і девелопментський (тобто пов'язаний із процесом розвитку) підходи, обумовлюють та доповнюють один одного.

Перехід до інноваційної моделі розвитку є сучасним свідомим вибором України. Крім того, цього вимагає і глобалізаційний процес, у якому задіяні всі країн світу та який не оминув України. Останнім часом було опубліковано низку наукових праць і досліджень, у тому числі й вищим керівництвом країни, в котрих піднімалося питання необхідності переходу на шлях структурних змін інноваційного характеру.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Комплексне дослідження інституціонального забезпечення інноваційної економіки частково викладено в працях Д. Белла, Й. Шумпетера, Дж. Гелбрейта, У. Росту. Найбільш значущими дослідженнями проблематики інституціональної структури та положень інституціональної еволюційної теорії є наукові праці таких визначних учених, як Д. Норт, Я. Тинберген, Дж. Стігліц, Дж. Б'юкенен, Т. Веблен, О. Вільямсон, Г. Демсец, Г. Мюрдаль, Р. Фогель, А. Оуслонд, О. Бессонов.

У сфері інституціональної теорії досить плідно працюють українські й російські науковці, які створюють інституціональні моделі з урахуванням економічних умов та особливостей, характерних для пострадянських країн. У працях Р. Нуреева, В. Дементьева, М. Зверякова, В. Якубенка, А. Ткача, В. Тарасевича, А. Олейника, Т. Меркулової, Ю. Латова, А. Гриценка, А. Ковальова, Б. Пасхавера та інших на основі застосування міждисциплінарного підходу здійснюється науковий пошук геополітичних, історичних, етнічних, морально-психологічних і культурних чинників інституціональних перетворень вітчизняної економіки. Але разом з тим значна кількість проблем інституціонального забезпечення саме інноваційної економіки як об'єктивної потреби та ефективної форми системної модернізації економіки нашої країни залишається недостатньо розкритою й обґрунтованою.

Метою статті є доведення необхідності інституціоналізації інноваційного середовища як об'єктивної потреби на етапі системної модернізації економіки України, дослідження інноваційної інфраструктури економіки та обґрунтування доцільності інституціоналізації у формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України.

Основний матеріал і результати. Поняття інституту є атрибутом історичної реальності та її імперативного змісту. На нашу думку, сьогодні визначальним імперативом є розвиток на основі знання, що потребує створення відповідних інститутів розвитку. Будь-які інститути можуть або стримувати, або стимулювати процес розвитку в системній єдності всіх його складових. Що ж таке інститути?

Інститути – це різновид структур, які належать соціальному простору: вони являють собою зміст суспільного життя; значна частка взаємодії та діяльності людей структурована в термінах явних або неявних правил. Не порушуючи загальноприйнятих у науковій літературі

традицій, можемо визначити інститути як системи усталених і загальноприйнятих соціальних правил, які структурують соціальні взаємодії. Мова, гроші, закони, системи мір і ваги, правила поведінки в суспільстві, фірми (та інші організації) і т.д. – усе це інститути [9, с. 28 – 29].

Ринкова трансформація економіки і суспільства супроводжується докорінною зміною громадсько-політичних, державних, економічних та правових інституцій. Ідеться, з одного боку, про наповнення новим змістом існуючих структур, про їхню суттєву внутрішню перебудову, а з іншого – про запровадження принципово нових установ і організацій, що відповідають умовам ринкової економіки.

Важливою складовою розвитку України є її інституціональний розвиток, який полягає в збереженні, створенні, вдосконаленні та нарощуванні інституціонального потенціалу для реалізації цілей загального розвитку країни. Інституціональна складова розвитку тісно пов'язана і переплітається зі всіма іншими його аспектами. Досить близько інституціональний розвиток пов'язаний з політичним. Саме політика та інститути визначають зростання та розвиток, а ефективна політика визначає якісні інститути і необхідний час для їх розвитку.

Інституалізація інноваційної економіки насамперед має створити умови для збереження, використання та відтворення того інноваційного потенціалу, який ще залишився в Україні. У цьому контексті особливість нинішньої ситуації в інноваційній сфері полягає у тому, що важливий ланцюг інноваційного процесу «наука – техніка – виробництво», який був створений ще за радянських часів, значною мірою зруйнований, що змушує переходити лише до відновлення окремих елементів такої системи та її важливої ланки – інноваційного потенціалу. Ускладнює цей процес і те, що господарство не дає достатніх імпульсів до активізації процесів нагромадження в інноваційній сфері, а тому формування у ній відповідного інституціонального середовища відбувається дуже повільно [8, с. 18].

Інституційна інфраструктура інноваційної економіки не тільки забезпечить, а й оптимізує взаємодію ринку та держави. Вона, з одного боку, збагатить і диверсифікує її функції, а з іншого – трансформує глибинні регулятивні пристрої й інструменти м'якої корекції [1, с. 13].

Інноваційна інфраструктура виступає базовою складовою при формуванні інноваційної економіки в Україні та являє собою інструмент і механізм інноваційної економіки, сукупність взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-управлінських систем, які потрібні для ефективного здійснення інноваційної діяльності й реалізації інновацій, для стабільного розвитку економіки України та зростання добробуту українців. Інноваційна інфраструктура – це важлива складова між результатами наукових досліджень, які проводяться новаторами і ринком, державою і бізнесом (див. рис. 1).

Компонентам інноваційної ринкової інфраструктури притаманні саморегульовальні пристрої, що поєднують їх з ринком. Однак, на відміну від ринкових механізмів, інститути інноваційної інфраструктури, по-перше, самі по собі не виникають, а по-друге, формують не тільки поточні, але й довгострокові інтереси економічних суб'єктів. Більше того, на їх основі додаються типові «провали» ринку, відбувається обслуговування соціальної сфери, подолання надмірної полярності доходів, перерозподіл доходів на користь високотехнологічних сегментів, тобто поліпшення структури виробництва. І, що особливо важливо, повноцінне інституціональне облаштування економіки забезпечує формування повноцінних фінансових ринків і прискорює процеси капіталізації економічного середовища [1, с. 13].

Актуальність інституційного облаштування інноваційно-економічного простору України визначається не тільки її недосконалістю і де-не-де відсутністю, а й негайною необхідністю формування інструменту для реалізації певної інноваційно-економічної стратегії [2, с. 47].

Стосовно ж відсутніх, нерозвинених або суттєво деформованих (і відповідно деструктивних) інститутів усе це лежить на поверхні. Відомо і те, що на економіку та соціальну сферу, структурно-якісні параметри виробництва негативно впливають: стан фондового ринку, відсутність стратегічного інвестиційно-інноваційного фінансового контуру, що формує так звані «довгі кошти»; реформованість інституту приватної власності; слабкість банківської системи й анемічність інституціональних інвесторів; провал у формуванні важливих для нарощування фінансів вторинних фінансових інструментів та ін. [1, с. 13].

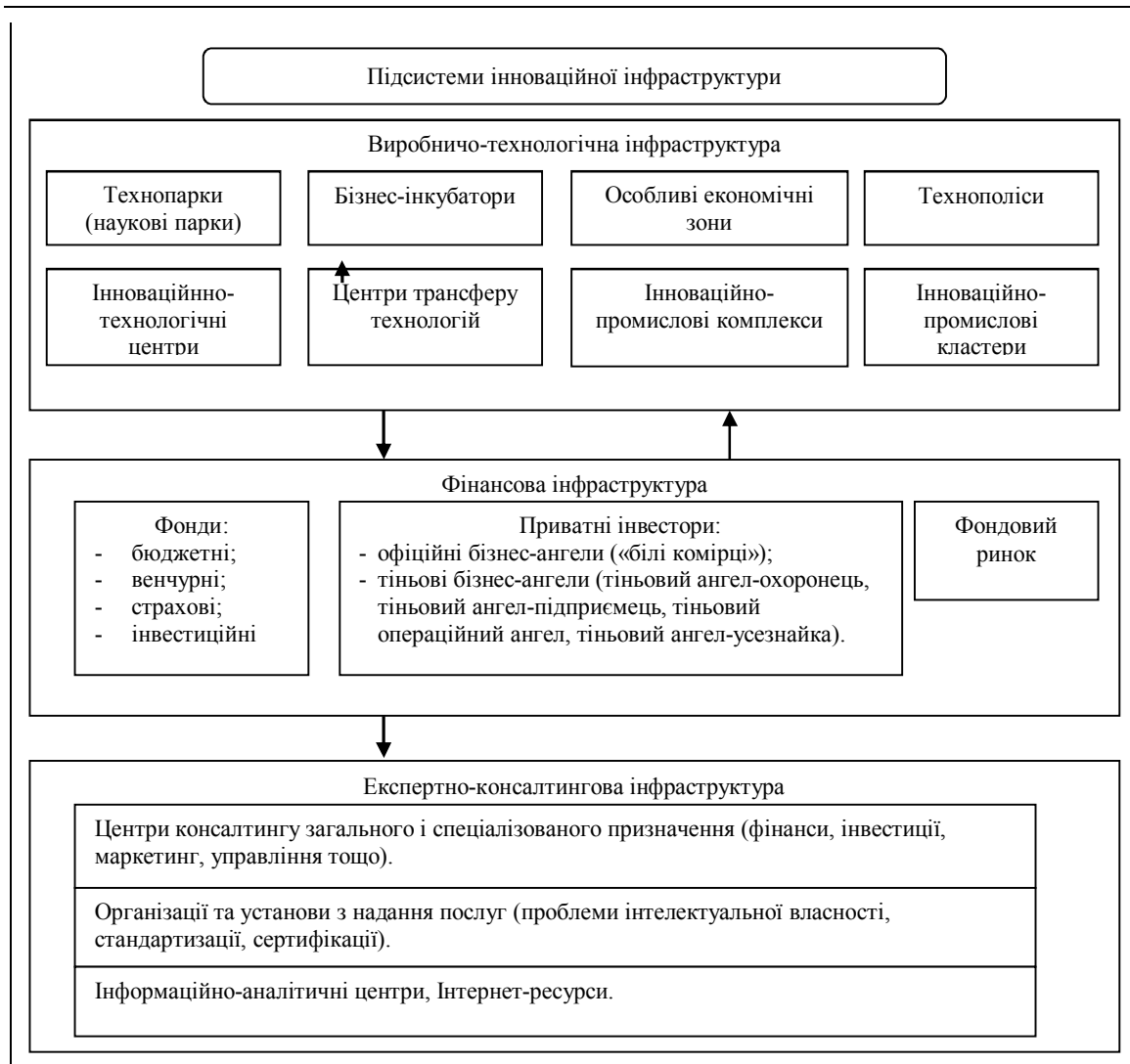

Рис. 1. Інноваційна інфраструктура економіки

Серед вищеперелічених причин немає головної, що дає відповідь на запитання: чому в Україні немає інновацій? І ми поділяємо думку В.В. Дементьєва та В.П. Вишневського, які стверджують, що в українській економіці відсутній потрібний інвестиційний попит на інновації з боку підприємств [7, с. 7]. Такий попит підприємства на інновації, на їх думку, є попитом на інновації з боку власника активів, що залежить від того, чи може цей власник виступити як творчий (продуктивний) підприємець, здібний до ефективної інноваційної діяльності. Доля питання, чи стане українська економіка інноваційною, залежить від того, чи захочуть цього ті, хто розпоряджається ресурсами підприємств. І вирішується воно не в уряді, не на парламентських слуханнях, і навіть не в Національній академії наук України, а в тиші кабінетів власників активів [7, с. 8].

Головна перешкода інноваційної діяльності – це політичні й економічні інститути українського суспільства, асиметрія економічної влади та господарський порядок, що зростає на її ґрунті. Те, що є умовою максимізації прибутку за рентного шляху – приватна економічна влада, є і головною перешкодою інноваційного розвитку. Вигоди від економічної влади для рентного шляху максимізації доходу є витратами для інноваційного шляху. Проблема зміни ставлення підприємств до інновацій – це перш за все проблема зміни існуючого господарського порядку і його інститутів [7, с. 17].

Діяльність держави як найвпливовішого інституту повинна здійснюватися за двома взаємодоповнюючими сценаріями:

– створення оптимального механізму поєднання ринкових і державних важелів впливу на інноваційні процеси. Доцільно поступово відмовитися від функціонального підходу до розв’язання проблеми розвитку високих технологій в аспекті як пропозиції, так і попиту, на що звертає увагу С. Онишко, та перейти до програмно-цільового управління. Об’єктивною підставою для цього є зміни в характері виникнення високих технологій (дифузія знань і вмінь

галузей, синтез програмного забезпечення засобів комунікативних взаємодій) та результати їх використання (міжгалузеві зрушення, формування нових можливостей застосування інноваційних технологій, принципово нових якостей інноваційної продукції) [5, с. 40 – 41; 4, с. 85];

– зосередження на розв'язанні завдань забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, зміні співвідношення між технологічними укладами. Використання для цього низки інструментів державного регулювання, а саме: розроблення державних науково-технічних програм, які охоплюють планові завдання державних установ та державні замовлення недержавним бізнесовим структурам на взаємовигідних умовах науково-технічного прогнозування.

Допустима гармонізація співвідношення між ринком і державою визначається такими головними параметрами, як захист свободи особистості, власності та підприємництва. Отже, головне завдання інституціональної політики у сфері інновацій у сучасних ринкових умовах в Україні полягає, з одного боку, у тому, щоб поглибити процес системної трансформації економіки й усього суспільства, а з іншого – створити систему інститутів, яка гарантуватиме необоротність здійснених урядом уже сьогодні реформ, суттєве підвищення їх економічної та соціальної ефективності.

Послідовність і адресний характер форм стимулювання орієнтовані на підвищення ефективності діяльності мережі технологічного капіталу, технополісів, науково-технічних парків, квазіризикових форм організації корпорацій, малих інноваційних форм, бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, спільних промислово-університетських дослідних центрів, венчурних фірм [4, с. 86].

Ефективність діяльності виробників інноваційної продукції залежить від розвиненості інфраструктури інноваційного ринку. Насамперед потребує вдосконалення особлива ланка – комерційні структури, що безпосередньо забезпечать розвиток інноваційної сфери та формування відповідних відносин між суб'єктами господарювання (система комерційних банків, страхові компанії, торговельні й фондові біржі, венчурні фонди).

Найменш розвинутим в інноваційному секторі є інститут страхування інноваційних ризиків. Це пов'язано з високою собівартістю страхових послуг, складністю оформлення відповідного договору, відсутністю інноваційного страхового аудиту та інформації про діяльність страхової компанії, кваліфікованих спеціалістів зі страхування ризиків в інноваційній діяльності.

До організаційних структур, що збільшують потенціал інноваційного розвитку, можна віднести промислові кластери (локальні територіальні об'єднання виробництв з визначеною спеціалізацією, які досягають високої конкурентоспроможності), галузеві організації підприємств (провідників технологічних новинок та інших ефективних бізнес-рішень, що сприяють зростанню галузі), різні кооперативи (збутові й аграрні, що підвищують стійкість і продуктивність відповідного бізнесу). Ці явища більшою або меншою мірою сприяють інтересам розвитку приватного бізнесу, які вони охоплюють.

До економічної інфраструктури належать ті галузі господарства, які самі не створюють матеріальний продукт, але забезпечують процес його виробництва. Це електроенергетика й комунальне господарство виробничого призначення, виробничий транспорт, складське господарство і зв'язок, а також різноманітні галузі сфери послуг для потреб виробництва (фінансово-кредитна сфера, оптова й роздрібна торгівля, наука, освіта, послуги бізнесу та ін.) [6, с. 21].

Ураховуючи вирішальну значущість інновацій для домінування в економіках держав третього світу, розвинені країни та їх ТНК, як правило, не тільки уникають передачі високих технологій в інші країни, а й майстерно захищають свої права на інтелектуальну власність. Причому завдання монополізації володінням технологічними новинками розв'язується не тільки у своїй країні (своїх ТНК, їхніх філіях), але й у країні-клієнті, де західні корпорації розміщують свої дочірні структури і філії. Пасткою для країн, що розвиваються, здатних створити свої технології, зазвичай є надання ними західним ТНК прав патентного захисту на те або інше ноу-хау. Такий крок позбавляє вітчизняні компанії цієї країни нормальної перспективи, тому краще використовувати запатентовану технологію у свої інтересах.

Світовий досвід показує, що найбільшою активністю у сфері виробництва інновацій характеризуються як великі корпорації, так і малі інноваційні підприємства. Перші мають для цього достатньо коштів та зумовлені міжнародною конкуренцією. Малі підприємства, як правило, утворюються на базі дослідних центрів й університетів і використовують нові знання у розрахунок на використання їх у комерційних розробках.

Втім найбільш вагомую ілюстрацією концентрації високих технологій у розвинених країнах є статистика. Згідно з нею світовий високотехнологічний ринок структурується 50-ма

макротехнологіями, з яких на частку семи розвинених країн припадає 80 – 90 % наукоємної продукції і практичний її експорт; вони володіють 46-ма макротехнологіями і диктують рівень конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Таким чином, відбулася повна монополізація глобального технологічного простору розвиненими країнами та обмеженим колом ТНК [3, с. 24].

З існуючої в країні ситуації ми бачимо, що деякі інститути інноваційної економіки України знаходяться на стадії зародження, деякі розвиваються інерційно і вже досить тривалий час з безліччю проблем, спроб та помилок. Ці труднощі перш за все пов'язані зі швидкою зміною інституційної структури й призводять до того, що цей процес відбувається не за оптимальною траєкторією та значною мірою залежить від його попередніх етапів.

Вибір на користь постіндустріалізму незалежно від ступеня форсування відповідних структурних зрушень, спонукає суспільство до прискореного формування всієї системи сучасних інститутів, тобто до побудови нині відсутніх фрагментів ланцюга. Сам старт формування відповідних інститутів спрацював як виклик для всієї системи, що приведе до повної реакційної відповіді. Традиційна індустріально-інституціональна модель у цьому випадку не підходить, бо буде відтворювати стару економіку. Зрушення ж в напрямі високої технологічності без попереднього формування інститутів, розрахованих на інновації, є просто неможливим. Отже, важливість вибору сучасного інституціонального облаштування потребує конкретизації й урахування тих змін, що для сучасного постіндустріального вибору є обов'язковими [1, с. 15].

Висновки. На сьогодні для України шлях «наздоганяючого» розвитку якщо не закритий, то обмежений, оскільки технологічне запозичення дає ефект лише на короткий час. За таких умов модель інноваційного розвитку буде безальтернативною.

Майбутнє становлення інноваційної економіки залежить від інституціональної організації, в якій оперує система державної підтримки й інноваційна політика, ніж від безпосередньо визначених обсягів державних коштів. Тому потрібно приділити достатньо уваги формуванню дієвої інфраструктури інноваційної економіки, стимулюванню прямих каналів збуту інноваційної продукції, урізноманітненню ринкових інструментів шляхом запровадження механізму страхування інноваційних ризиків, торгівлі деривативами і форвардної торгівлі, законодавчому встановленню прозорого й ефективного механізму державної підтримки страхування інноваційної діяльності.

Незважаючи на масштабність наукових праць та досліджень, що вже зроблені науковцями, все ж неможливо охопити всю багатоманітність і конкретику інституціональної проблематики, але на сьогодні є достатньо методологічних обґрунтувань для подальших розробок у контексті побудови цілісної інституціональної інноваційної системи України. Важливо виконати дослідження, спрямовані на вивчення уявлень людей різних соціальних груп про справедливу та ефективну побудову суспільства і влади, мотивацій, інституціональних основ соціально-економічної поведінки з тією метою, щоб на базі цього пізнання та закономірностей суспільного розвитку здійснювати подальші інституціональні перетворення та зрушення на краще в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пахомов С.Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму / С.Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 11 – 16.
2. Носова О. Прямі іноземні інвестиції у трансформаційній економіці України / О. Носова // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 47 – 51.
3. Демінський С.А. Роль інститутів у формуванні нової економіки / С.А. Демінський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 20 – 24.
4. Сизоненко В.О. Фінансування інноваційно-орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В.О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80 – 89.
5. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія / С.В. Онишко. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. – 434 с.
6. Колодрубська Н.В. Інституціональні фактори економічного зростання в сучасних умовах / Н.В. Колодрубська // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 7 – 8. – С. 20 – 22.
7. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5 – 20.
8. Івашина О.Ф. Інституціоналізація інноваційного розвитку / О.Ф. Івашина // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 16 – 22.
9. Hodqson G.M. What are institutions? // Journal of Economic Issues. 2006. Vol. 40. – № 1. – P. 1 – 25.

УДК 330.837:330.341.1

В.П. Дубішев, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії та регіональної економіки. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка.
Н.М. Краус, кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу теорії економіки і фінансів. Науково-дослідний фінансовий інститут «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України

м. Київ. **Інноваційна економіка та її інституціоналізація.** Доведено необхідність інституціоналізації інноваційного середовища як об'єктивної потреби на етапі системної модернізації економіки України. Визначено причини, що викликають потребу в створенні такого середовища. Досліджено інноваційну інфраструктуру економіки та обґрунтовано потребу інституціоналізації у формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України. Вказано основні сегменти інфраструктури інноваційної економіки.

Ключові слова: інноваційна економіка, інституціоналізація, інфраструктура, інститут.

УДК 330.837:330.341.1

В.П. Дубищев, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической теории и региональной экономики. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Н.Н. Краус,** кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела теории экономики и финансов Научно-исследовательский финансовый институт «Академия финансового управления» Министерства финансов Украины г. Киев. **Інноваційна економіка і її інституціоналізація.** Інституціоналізація інноваційної економіки, прежде всего, должен создать условия для сохранения, использования и воспроизводства того инновационного потенциала, который еще остался в Украине. В этом контексте особенность нынешней ситуации в инновационной сфере заключается в том, что важное звено инновационного процесса «наука – техника – производство», который был создан еще в советское время, в значительной степени разрушен, что заставляет переходить только к восстановлению отдельных элементов такой системы и ее важного звена – инновационного потенциала. Усложняет этот процесс то, что хозяйство не дает достаточных импульсов к активизации процессов накопления в инновационной сфере, а потому формирование в ней соответствующего институциональной среды происходит очень медленно.

Эффективность деятельности производителей инновационной продукции зависит от развитости инфраструктуры инновационного рынка. Прежде требует совершенствования особое звено – коммерческие структуры, непосредственно обеспечивают развитие инновационной сферы и формирования соответствующих отношений между хозяйствующими субъектами (система коммерческих банков, страховые компании, торговые и фондовые биржи, венчурные фонды). К организационным структурам, увеличивающие потенциал инновационного развития, можно отнести промышленные кластеры, отраслевые организации предпринимателей, кооперативы.

Экономическая, институциональная и политическая системы в Украине, которая стремится иметь сильную конкурентоспособную инновационную экономику, более того, ставит перед собой цель создать почти заново такую экономику в ответ на вызовы, должна быть поддержана обществом. Формальные институты должны учитывать определения нормы социального взаимодействия, которые предполагают достаточные уровни терпения, ответственности, солидарности, доверия.

Ключевые слова: инновационная экономика, институционализация, инфраструктура, институт.

UDC 330.837:330.341.1

V.P. Dubishchev, Doctor of Economics, Professor, Head of the Economic Theory and Regional Economy Department, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **N. Kraus,** PhD, Associate Professor, postdoctoral student of the Economic Theory and Finance Department, Financial Research Institute “Academy of Financial Management” at the Ministry of Finance of Ukraine Kyiv, Ukraine. **Innovation economy and its institutionalization.** The necessity of institutionalizing the innovation environment as an objective need at the stage of the Ukrainian economy system modernizing is proved in the article. The reasons, causing the need for creating such an environment are determined. Innovation infrastructure of the economy has been studied, and the need for institutionalizing to form a high innovation and investment level in Ukraine in paradigm of global development are justified. Key segments of innovation economy infrastructure are pointed out.

Institutionalization of the innovation economy, must, first of all, create conditions for the preservation, use and reproduction of the innovative potential that still remains in Ukraine. In this context, the peculiarity of the current situation in the sphere of innovation lies in the fact that the important element of the innovative process “science – technology – production”, which was created in Soviet times, is largely destroyed, thus forcing to move only to restoration of the individual elements of the system and its important link – the innovation potential. Complicating this process is the fact that the economy does not provide enough momentum to enhance the processes of accumulation in the innovation sphere, and therefore the process of the relevant institutional environment formation is very slow.

Keywords: innovative economy, institutionalization, infrastructure, institute.